

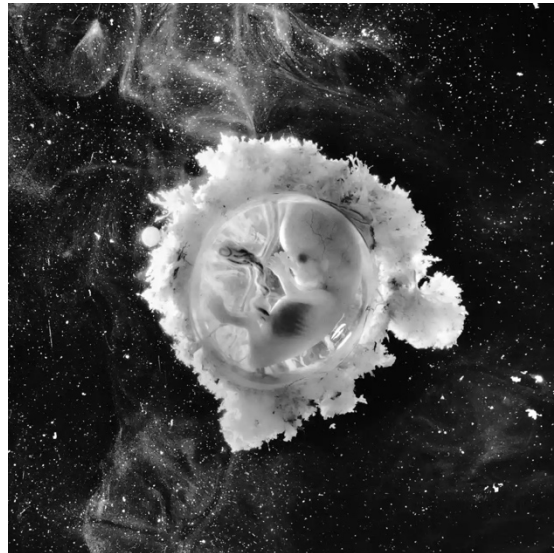
LUNDS
UNIVERSITET

Institutionen för kommunikation och medier

Kandidatuppsats i retorik, 15 hp

Kim Ekblom

Klick! – Ett fotografi blir till
Den retoriska energin i Lennart Nilssons bilder

Handledare Lisa Källström

Examinator Mika Hietanen

HT 2022

Förord

Under mina gymnasieår tillbringade jag åtskilliga lediga timmar i skolans mörkerrum för att framkalla svartvita ögonblick av frusen tid. Den stickande doften av fotokemiska blandningar blev magisk efter en procedur med moment när fotopapperet äntligen sänktes ner i framkallningsbadet. På ett ögonblick framträdde konturerna som skulpterade av ljus. Kemin band silvret vid dess yta och bilden framträdde. Då väcktes mitt passionerade intresse för fotografi. Det var faktiskt Lennart Nilsson och hans fascinerade bildskapande och narrativa förmåga som inspirerade mig att börja. Ett kraftfält av dimensioner förevigas i ett fotografi och i denna uppsats har jag haft nöjet att utforskat det ur ett retoriskt perspektiv.

Ett stort tack till min handledare Lisa Källström, för din värdefulla guidning och besjälade intresse i den visuella retorikens dynamik. Men också till min mamma Senja, som alltid har uppmuntrat mig att utforska kreativa uttryck genom böcker, teater och fotografi. Den estetiska ådran är ett arv från dig.

Fotografiet på framsidan: Foetus 13 weeks, ”Spaceman” 1965/2011. ©Lennart Nilsson/SPL¹

---

¹ ”Lennart Nilsson Photography”, <https://www.lennartnilsson.com/art-print/ett-barn-blir-till/>.

Innehållsförteckning

1	Inledning	4
1.1	Syfte och frågeställning	6
1.2	Bakgrund och biografi – fotografen som retoriker	7
2	Tidigare forskning	10
2.1	Fotografiets väsen som retorisk kraft i tolkning av Barthes	10
2.2	Den retoriska energin som kraftflöde och förtätad appell	11
3	Teori och metod	14
3.1	Retorik som filosofiskt verktyg	14
3.2	Retorik – på vilket sätt?	15
3.3	Retorik versus semiotik	16
3.4	Utforskandet av bildens retoriska energi genom begrepp	17
3.5	Begreppen denotation, konnotation och punctum	18
3.6	Ett utforskande i essäistisk stil	20
3.7	Material	20
4	Analys och resultat	21
4.1	Analysobjekt 1	21
4.2	Analysobjekt 2	24
4.3	Analysobjekt 3	27
5	Diskussion och slutsatser	33
	Käll- och litteraturförteckning	36

Inledning

”Det som driver mig är en vilja att illustrera viktiga processer som i högsta grad angår oss men är osynliga, att göra dem synliga.”

Lennart Nilsson²

Strävan efter att göra det osynliga synligt var en drivkraft som kom att prägla den världsberömda bildskaparen och fotografen Lennart Nilsson (1922–2017). Nilsson var en bildberättare och uppfinningsrik upptäckare som skildrade fenomen och mysterier i fotografier fyllda av retorisk energi. När den retoriska energin utforskas kan den förmedla ny kunskap och öppna upp nya perspektiv, precis som Nilssons ambition var att göra det osynliga –synligt. Harriet Wallberg-Henriksson, professor och tidigare rektor för Karolinska Institutet (2004–2012) där Nilsson var verksam under flera årtionden, beskriver hans gärning på internetsajten ”Lennart Nilsson Photography”, som förvaltar fotografens samlade verk: ”Han var en sann forskarsjäl precis som han var en sann konstnärssjäl. Den där kreativa mixen som inte är ovanlig inom akademien, och som Lennart Nilsson var ett lysande exempel på med sin begåvning att göra konst av vetenskap.”³

Fotografier är estetik och retorik förenade och äger en fascinerande dragningskraft. De har förmågan att ordlöst fånga företeelser och fångsla sin publik. Det blir retoriskt i bemärkelsen att det som påverkar våra värderingar och synsätt formar också vår blick på världen. Källström lyfter bildretorikens implikationer i sin diskussion över bilders mångtydighet och vår egen medskapande blick i tolkningen. I *Rhetorica Scandinavica* finns Källströms artikel ”Midsommar i sagolandet: Bildretorik och rörelse” publicerad. Där diskuterar Källström begreppet *enargeia*. ”I retoriska sammanhang brukar *enargeia* översättas med ’åskådlighet’ och ’synlighet’ – liktydigt med latinets *evidentia* – för att beskriva hur talaren synliggör idéer och föreställningar i övertygande syfte.”⁴ En förståelse för den visuella retorikens kraft som är bunden i fotografiet är ett dynamiskt sprängstoff. I bilden finns ett ikonografiskt avtryck av tid och ting. I

---

² ”Lennart Nilsson Photography”, <https://www.lennartnilsson.com/om-lennart-nilsson/biografi/>

³ ”Lennart Nilsson Photography”, <https://www.lennartnilsson.com/harriet-wallberg-henriksson/>

⁴ Lisa Källström, ”Midsommar i sagolandet: Bildretorik och rörelse”. (*Rhetorica Scandinavica* 78, 2018). <https://www.retorikforlaget.se/midsommar-i-sagolandet-en-bildretorisk-studie/>, 110–120.

betraktandet uppstår en visuell gestaltning i sinnet som leder oss genom en labyrint av kulturella strömmar, filosofiska associationer och språkliga spel. Den visuella bilden kan vara laddad med symbolik i sin estetik eller bli narrativ i sin illustrativa form. Vi utforskar världen och vår relation till den, för det behövs ett språk som förmedlar ett spektrum av logik, känslor, symboler, arketyper, ideal och retorik. Språk kan kodas i former av ord, toner och bilder.

I dagens multimodala samhälle exponeras vi för tusentals sinnesintryck dagligen – språk, musik och bilder samspelar och konkurrerar som meningsskapande uttryck. Vår perceptionsförmåga tolkar och sorterar reflexmässigt de intryck vi exponeras för. En undersökning av bildens dynamik blir därför av essentiell betydelse. Den franske semiotikern och bildretoriken Roland Barthes tecknade en analogi där han jämställde myten med bilden, som likt skrift får betydelsen av ett kommunikativt yttrande. ”All betydelsebärande enhet eller all syntes, antingen den är verbal eller visuell: ett fotografi framstår för oss lika mycket som ett yttrande, likaväl som en tidningsartikel; föremålen kan själva bli yttranden om den betyder något.”⁵ Vad som kan tolkas som betydelsebärande öppnar en rymd av möjliga upptäckter. Många har säkert upplevt att ett visst fotografi griper tag i ens blick och aktiverar ett flöde av associationer, som förmedlar en förtätad energi redo att frigöras, som slår gnistor av retorisk kraft.

Fotografier kan uppmana till en betydelsesökande blick, som kan få oss att upptäcka världen på nytt. Många bilder påverkar oss inte alls, men vissa präglar oss oerhört. Projiceringen av motivet på näthinnans vägg, som blixtnabbt når hjärnan genom nervtrådar kan etsa sig fast i minnet. Det jag önskar bidra med min undersökning är att utforska den påverkan som upplevelsen av fotografi kan väcka och med retorik som instrument förklara Nilssons förmåga att göra saker och ting synliga. Fotografier som berör de både projicerar och döljer vår syn på motivet och i förlängningen världen och vår roll i den. Ämnet som sådant är omfattande nog för flera avhandlingar. För att avgränsa det kommer undersökningen att utgå från några av Nilssons fotografier och vad dessa tecknar hos mig som betraktare.

---

⁵ Roland Barthes, *Mytologier* (Lund: Arkiv förlag, 2007), 203.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att undersöka den retoriska laddning som finns bunden i ett fotografi och som tydliggörs i en reflekterande betraktelse. Jag vill särskilt synliggöra de retoriska funktioner som blir påtagliga när vi berörs av ett fotografi genom att utforska dess latent retorik, som kan finnas i bildens emotionella appell. Det vill säga att analytiskt levandegöra de underliggande budskap och konnotativa betydelse som väcker känslor och reaktioner. Vilka värderingar eller associationer förmedlas i bildens narrativ? Här kommer de associationssökande begreppen från semiotiken enligt Roland Barthes bidrag ha stor betydelse i min undersökning. Jag har valt tre analysobjekt: fotografier av Nilsson som mitt resonemang utgår från. Motiveringen till valet av dessa redogörs för under metodavsnittet.

Nyanserna av att utforska det mångtydiga är komplext. En strävan är att perspektivvalet kan få fram så många skiftningar som möjligt. Behovet av att avgränsa en studie är nödvändigt men i en möjligen överdriven förhoppning vill vi gärna tro att komplexa företeelser kan rymmas i definitioner, katalogiserad kunskap och vässade slutsatser. Att ställa frågor är lätt men att finna de tillfredställande svaren är utmaningen. Om vi i ord förklarar estetikens skönhet eller retorikens kraft, blir den lättare ändamålsenlig och det rimmar ofta med omvärldens krav på normer och mätbar prestation. En subjektiv betraktelse av fotografier som skapar emotionella laddningar låter sig sällan struktureras i en strikt lexikalisk uppställning. Det är våra tolkningar som de väcker som gör det så förtjusande problematiskt. Det speglar en dimension av vårt själsliga liv och behov. Men för att förstå eller uppskatta värdet i det som är mångtydigt behöver vi ändå klä det i ord och då kommer den retoriska begreppsfloras förmåga att åskådliggöra specifika betydelse och få fram perspektiv till sin rätt.

Med min uppsats vill jag lämna ett bidrag till kommande retorikstudenter som skriver en kandidatuppsats eller till personer som har ett intresse för visuell retorik. Även någon som inte delar fascinationen för fotografi, eller Nilssons verk kan förmodligen ändå instämma i bildens inflytande över vår såväl vår kultur som vår identitet. De besitter en retorisk kraft som behöver utforskas mer. Utforskandet blir en resa i visuell retorik för att förstå vad bilder gör med oss.

1.2 Bakgrund och biografi – fotografen som retoriker

I vilken bemärkelse kan en fotograf ses som en retoriker? I viljan och förmågan att skildra det som påverkar. Att fånga det vi kan ha mitt framför ögonen, men som vi inte har sett innan. Nilssons livsverk förvaltas av internetsajten ”Lennart Nilsson Photography” där jag också hämtat mina fotografier från. Sajtens verksamhetsansvariga är Lennart Nilssons svärdotter Anna Fjellström som berättar på sajten att deras mål är att ”bibehålla intresset för hans fotografiska gärningar. Vi vill att hans bilder och filmer ska verka som en källa för kunskap och inspiration, och ge människor en större förståelse för sig själva och det som ligger dem nära.”⁶ På sajten finns ett stort urval av hans samlade verk från 1940-talet till 2010-talet sorterade i kategorier som böcker, film, fotojournalistik, natur, personporträtt, teknik, vetenskapsfotografi och vetenskapshistoria. Nilssons bildberättelser har publicerats i internationella tidningar som *Life*, *Paris Match* och *National Geographic* men också i en rad böcker och filmer. På internetsajten ”Lennart Nilsson Photography” understryks fotografens betydelse med orden: ”Lennart Nilsson var en fotograf som tänkte journalistiskt. En pedagog med kamera som såg sin största utmaning i att kunna förklara det oförklarliga och göra det osynliga synligt. En folkbildare med förmågan att skildra vardagen och få andra människor att se.”⁷

Att tänka journalistiskt är att skildra verkligheten som man uppfattar den och det yttras ofta i att dela detta perspektiv med andra. En konstfull retoriker vars skicklighet får oss att upptäcka nya dimensioner – är inte det påverkan i sin klaraste form? Påverkan enligt Aristoteles har med den klassiska retoriken att göra. ”Låt retoriken vara en förmåga (*dynamis*) att i varje enskilt fall uppfatta det som kan vara övertygande eller övertalande.”⁸

I vårt samhälle idag har den digitala tekniken gjort fotograferandet tillgängligt för i stort sett alla. Innan denna era var tekniken analog, och hantverket mer gediget. Antalet exponeringar var begränsade till filmformatet. Var det så kallat storformat var det *en* exponering det blev. Den färdiga bilden kunde sedan inte redigeras eller räddas med program som Photoshop. Fotografier masskonsumerades inte, som i dagens sociala medier. Varje genre och konstform har

---

⁶ ”Lennart Nilsson Photography” <https://www.lennartnilsson.com/kontakt/>

⁷ ”Lennart Nilsson Photography” <https://www.lennartnilsson.com/om-lennart-nilsson/biografi/>

⁸ Aristoteles *Retoriken*, 1.2.1, översättning av Johanna Akujärvi (Ödåkra: Retorikförlaget, 2012), 69.

sina ideal och sin stilrepertoar. Det som ofta utmärker en skicklig konstnär är innovation –att tänka utanför ramarna och låta verket som framträder – vara den inspiration många söker efter.

Nilsson lyckades charmera celebriteter och fick förtroendet att ta personliga porträtt av dem. Däribland FN:s generalsekreterare Dag Hammarskjöld, regissören Ingmar Bergman, operadiv-
an Ingrid Nilsson, filmstjärnan Ingrid Bergman, statministrarna Tage Erlander och Olof Palme
samt Sveriges och Thailands Kungafamiljer för att bara nämna några. Nilsson hade också en
förkärlek till att arrangera omöjliga kompositioner. Som när han lyckades få hela den bångsty-
riga ensemblen á la Cirkus Scott 1959 med djur och cirkusartister samlade. Hans närgångna
nyfikenhet förde honom också i väg på äventyr, som när han stod bland rykande lava på ön
Surtsey utanför Island för att tolka världens första bild. Det var Life Magazine som 1966 ville
skildra en bild från ”skapelsens begynnelse – och det omöjliga uppdraget gick till Lennart Nils-
son.”⁹ På en bit glas framför objektivet speglades den röda lavan från vulkanutbrottet genom
en regndroppe. Genialiskt träffsäkert i sin enkelhet. Bilderna resulterade i reportaget ”*Nature’s
Amazing Lenses*” och omslaget till jubileumsnumret blev Nilssons närbild av det mänskliga
ögat sett från sidan.

Det finns många hedersomnämningen när det gäller Nilssons kreativa hantverk och betydelsen
av hans alster. ”Lennart behöver inte åka till världens ände, han kan gå över gatan och komma
hem med ett mästerverk”¹⁰ noterade en av *Lifes* redaktörer, Phil B. Cunnard då det begav sig
på 1960-talet. Det var också i tidskriften *Life* som flera av hans ikoniska fotografier publicera-
des. Reportaget ”Drama of life before birth” (april 1965) är ett av dem. Numret blev en sådan
sensationell succé att hela upplagan i USA på åtta miljoner exemplar sålde slut på tre dagar.
2009 tilldelades Nilsson hederstiteln professor för sina insatser. Tidskriften *Kamera & Bild*
återger hur dåvarande högskole- och forskningsministern Lars Leijonborg tillkännagav rege-
ringens beslut med motiveringen ”För att han synliggjort det osynliga och med vetenskaplig
precision dokumenterat människans inre.”¹¹

---

⁹ ”Lennart Nilsson Photography”, www.lennartnilsson.com/work/natures-amazing-lenses/.

¹⁰ Petter Karlsson, Hasse Persson, *Lennart Nilsson hans livs bilder* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 2002), 13.

¹¹ ”Kamera & bild”, *Lennart Nilsson får hederstitel av regeringen*, <https://www.kamerabild.se/nyheter/foto/fotografer/lennart-nilsson-f-r-hederstitel-av-regeringen>.

Den upptäckarglädje som väcktes redan hos en då elvaårig pojke 1933, som precis fått sin första kamera kom att följa honom resten av livet. Internetsajten ”Lennart Nilsson Photography” tecknar en del av hans biografi med orden:

Ambitionen att berätta en angelägen historia, koncentrera den i en serie täta bilder och helst vara först med det nya. En bra bild är en bild som visar något som ingen tidigare sett. Och en bild är inte bra om den kan göras bättre. Lennart Nilsson var alltid nyfiken. Och blev aldrig färdig. Upp-täckarlusten, att vilja göra och visa det som ingen lyckats med tidigare, i kombination med nog-grannheten och perfektionismen, gjorde honom till den framgångsrika berättare han var.¹²

---

¹² ”Lennart Nilsson Photography” <https://www.lennartnilsson.com/om-lennart-nilsson/biografi/>.

2 Tidigare forskning

2.1 Fotografiets väsen som retorisk kraft i tolkning av Barthes

Det ljusa rummet - tankar om fotografiet (1980) av Roland Barthes kommer vara en viktig atlas för mitt sonderande. Genom en serie essäer söker Barthes finna fotografiets natur eller dess *eidos* – hur det gestaltar sig. Fotografiets särart enligt Barthes beskrivning är att motivet blir ett med formen – det han benämner som *referenten* det ”smälter kort sagt samman med fotot och denna sammansmältning gör det mycket svårt att fokusera blicken på fotografiet.”¹³ Fotografiet blir både ett fragment av verkligheten och den bevarade tiden, som kan träffa oss likt en ljustråle. Barthes förklarar fotografiet som ett sammansatt nätverk av väsen och gör det genom semiotiska och filosofiska begrepp. Det var däremot inte så mycket det materiella eller stilistiska som fångade honom, utan den känsloladdning som det redan vid en första anblick består av. Sara Danius diskuterar Barthes bidrag i sin essäsamling *Husmoderns död och andra texter* (2014) som omfattar historisk och kulturell förändring i olika konstformer, däribland fotografi. I ett kapitel recenserar Danius Barthes *Det ljusa rummet* och konstaterar att han ”visar samma originalitet, skarpsinne och djärvhet, som han då, med utgångspunkt i strukturalistisk lingvistik, behandlade ett flertal av de stora franska författarskapen. Barthes var lika banbrytande när han överförde metodiken och begreppsapparaten på en mängd samhällsföreteelser som han läste som sociala teckensystem.”¹⁴

Barthes beskriver sig själv som en *spectator* - en undersökare som brottades med att förstå sin egen subjektiva värderande blick, som han gjorde för vetenskapens skull.

Vem av oss har inte sin egen inre tabell över vad han eller hon gillar och inte gillar eller är likgiltig för? Men jag har alltid velat *argumentera* för mina känslor; inte för att rättfärdiga dem, än mindre för att fylla textens scen med min egen individualitet, utan tvärtom för att ställa den, denna individualitet till förfogande för, räcka fram den mot, en vetenskap om subjekt som för min del kan kallas vad som helst, bara den lyckas uppnå (något som ännu inte har hänt) en allmängiltighet som varken förminskar eller krossar mig. Jag var alltså tvungen att undersöka saken.¹⁵

---

¹³ Roland Barthes, *Det ljusa rummet - tankar om fotografiet* (Stockholm: Alfabeta bokförlag, 2017), 16.

¹⁴ Sara Danius, *Husmoderns död och andra texter* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 2014), 51.

¹⁵ Barthes, *Det ljusa rummet*, 32.

Barthes beskriver livfullt jakten på insikten över vad det är som fångar oss i en bild och hur tolkningar ofta är kulturellt och socialt betingade. Upptäckterna blir en upplevelse för mig som läsare och en resa genom begrepp. Barthes bidrag som bildretoriker inleddes i den lilla men betydande essän *Bildens retorik* (1964) där Barthes visar på möjligheten att studera bilder som om de vore ett språk. Han diskuterar i verket hur bilder innehåller tre komponenter och hur dessa samverkar. Först ett språkligt meddelande, sedan ett bokstavligt meddelande i form av denotation som kan tydas och därefter ett symboliskt meddelande i form av konnotation som kan tolkas. Att bilden i sin form alltid är ”polysemisk, mångtydig” och att den har en ”flytande kedja av signifikat, bland vilka läsaren kan välja ut några och negligera andra.”¹⁶ Det låter svårgruptionligt, dessa komponenter av tecken och subjektiva tolkningar. Även jag försöker i denna uppsats fånga detta svårbegripliga, det komplexa i bilden som är uppbyggt av en serie komponenter. Vissa fotografier tjuvar oss och dessa vill vi utforska närmare, medan andra hastar vi förbi utan att skänka dem någon större uppmärksamhet.

2.2 Den retoriska energin som kraftflöde och förtätad appell

Från Barthes bildretorik och semiotik blickar jag vidare mot Lisa Källströms *Pippi mellan världar – En bildretorisk studie*. (2020) Titeln kan få den oinvidde att tro att det handlar mest om barnboksillustrationer till Astrid Lindgrens ikoniska antihjälte Pippi Långstrump. Men läsningen öppnar snabbt upp blicken för svindlande djup av kreativ energi som finns i något man lätt kan missa, om man inte ser det. Källström beskriver under sin motivering till begreppsstyrd studie: ”Som jag tolkar mitt retoriska uppdrag handlar det inte om att granska mitt forskningsmaterial som något givet i ett försök att finna dess objektiva grund. I stället försöker jag vrida och vända på perspektiven för att komma åt den formgivande blickens kreativa möjligheter.”¹⁷ En sådan perspektivskiftande syn på retorik som ett flöde i rörelse blir dynamisk. En annan värdefull referens jag tar med mig är det Källström beskriver när hon konstaterar: ”Min blick på bilderna är explorativ och sökande, eftersom jag motsägelsefullt nog försöker sätta ord på något som bara motvilligt låter sig entydigt fastslås.”¹⁸

---

¹⁶ Roland Barthes, *Bildens retorik* (Stockholm: Bokförlaget Faethon, 2016), 40.

¹⁷ Lisa Källström, *Pippi mellan världar – En bildretorisk studie* (Lund: Studia Rhetorica Lundensia 4, 2020), 52.

¹⁸ Källström, *Pippi mellan världar*, 53.

Källströms utforskande i en essäistisk stil passar utmärkt till artefakterna och temat. Den visuella retorikens kraft får spraka livfullt och färgglatt i analysens språkdräkt som ackompanjerar bilderna och jag glömmer stundtals att det är en akademisk avhandling. Det är ett gott betyg. Det visar också att en avhandling inte behöver kännetecknas av ett knastertorrt och livlöst tekniskt språk. När Källström diskuterar begreppet *nostalg*i gör hon en filosofiskt utvecklande beskrivning av fotografiets retoriska kraft. ”Genom sin karaktär av frusna ögonblick löser det upp dikotomier mellan det förgångna och det nuvarande, mellan intensiv upplevelse och kritisk distans, mellan subjektivitet och objektifiering. En bildretorik som utgår från denna syn på kommunikation som kraftflöde kan behöva rikta fokus mot denna mångtydighet”.¹⁹ Ett betraktande av retorik som ett kraftflöde öppnar upp en värld för associationer och möjliga resultat.

För att ytterligare befästa den visuella retorikens betydelse kan vi läsa Jens Kjeldsen som forskat om hur bilder påverkar känslorna. Kjeldsen framlägger i *Retorik i dag* (2008) att bilder kan ”framkalla emotioner som liknar dem vi skulle ha upplevt om vi hade sett samma sak i verkligheten.” Att ting vi kan identifiera oss med i fotografier kan ”framkalla olika former av emotionell identifikation och därmed *ethos*- och *pathos*appeller.”²⁰ Bilder kan få oss att förnimma intryck eller ge oss den imaginära uppfattningen av element som inte finns i rummet. Att påverka känslor och tankar är en konst som kan redogöras för med retorikens teori och vokabulär. Kjeldsen knyter an till Barthes i sina retoriska reflektioner om bildens polysemiska natur: ”När vi ser en bild överväger vi vad den gör och betyder. Därmed är vi själva med om att skapa meningen i bilden. Polysemins första retoriska funktion är alltså att den låter mottagarna vara medskapare av den visuella utsagan.”²¹ Detta närmast reflexmässiga tolkande och sökande efter mening i en bild kan alltså ses som en retorisk funktion, vilket jag avser tillämpa. Kjeldsen redogör vidare för mycket intressanta aspekter i avsnittet om retoriska kvalitéer i bilder. ”Det finns något i bilder och ljud som inte läses som bokstäver och verbaltext. Något som inte avkodas som ren mening eller betydelse. Något som i stället väcker genklang eller resonans.”²²

Resonans för tanken till musik och instrument där vibrationerna från ett instrument kan få det svänga i ett annat, vid en specifik frekvens. En retorisk form av resonans kan vara den

---

¹⁹ Källström, *Pippi mellan världar*, 81.

²⁰ Jens E. Kjeldsen, *Retorik i dag – Introduktion till modern retorikteori* (Lund: Studentlitteratur, 2008) 287.

²¹ Kjeldsen, *Retorik i dag*, 292.

²² Kjeldsen, *Retorik idag*, 298.

känslorörelse som aktiveras i sinnet hos mottagaren. Fenomenet med resonans hos mottagaren kopplas till *evidentia* ”alltså den levande, direkta och visuella representationen av händelser, så att åhörarna känner att de är närvarande och ser händelserna ned egna ögon.”²³ En form av retorisk *evidentia* som bilder kan skapa är *förtätning*. Kjeldsen menar att ”goda retoriska bilder innehåller ett estetiskt uttryck som fungerar som en kondenserad eller sammanpressad emotionell appell.”²⁴ De bär alltså på en sorts laddning eller spänning som frigörs på något sätt i interaktionen. Appellen kan också vara mer *logos* orienterad om bilden ses som ett argument.

I verket *Kritisk retorikanalys* (2016) av Birgitte Mral, Marie Gelang och Emelie Bröms behandlas i kapitel fyra, skrivet av Mral, retorikanalys av visuella budskap. Begreppen *manifest* och *latent* retorik och deras skillnader anges delvis anknyta till Kjeldsen. Under rubriken latent retorik framgår sex kännetecken. Den första, andra och fjärde punkten i synnerhet tar jag med mig till mina reflektioner i att förstå underliggande budskap. Punkterna är (latent retorik): 1) ”argumenterar estetiskt, strukturellt eller genom ethosappeller”, 2) ”är dold, undermedveten eller oklar för mottagaren”, 4) ”uppfattas vanligtvis inte som retorik utan som estetik, information, underhållning.”²⁵ Tolkningar av den latent retorikens yttringar önskar jag anknyta till i min uppsats.

Det finns olika traditioner och betraktelsesätt på bilder. Det blir allt tydligare med ett urval referenser i tidigare forskning att en bild kan vara långt mer – än enbart – en bild. Den kan ha en retorisk energi, vara polysemisk, bära en emotionellt förtätad appell och kan uppträda eller tolkas som både språk och *evidentia*. Fotografiets närhet till det avbildade, har också en stark koppling till evidens, det vi ser uppfattar vi naturligt som sant eller riktigt. Jag börjar ana storheten och det retoriska kraftfält som existerar och alstras i visuell retorik. Fotografier är alltså inte enbart estetik det blir även retorik – för det har etiska implikationer och blir ett medel för påverkan. Den retoriska komponenten i en bild kan teckna en fascinerande interpersonell kod i sig. Den kan överbrygga språkliga barriärer genom att skapa mening, gruppering och kultur, men även agitera upp stämningar, förespråka ideologiska uppfattningar och förmedla opinion.

---

²³ Kjeldsen, *Retorik idag*, 299.

²⁴ Kjeldsen, *Retorik i dag*, 308.

²⁵ Birgitte Mral, Marie Gelang, Emelie Bröms, *Kritisk retorikanalys* (Ödåkra: Retorikförlaget, 2016), 85.

3 Teori och metod

I detta avsnitt sker en stegvis redovisning fram till metodvalet. Från ett initialt bredare perspektiv med historik och kontext som utvecklas till analysens infallsvinkel. Först en redogörelse över retorik som ett *filosofiskt* verktyg. Sedan vad som menas med begreppet *retorik* och vad som utmärker *visuell retorik*. Efter det en kort introduktion till skillnaderna och likheterna mellan *semiotik* och *retorik*. Därefter en beskrivning av premisserna i den begreppsorienterade studien. Avslutningsvis en motivering till min utgångspunkt att ett skrivande i essäistisk stil är den form som lättare kan konkretisera den abstrakta emotionella appellen kopplat till uppsatsens syfte.

3.1 Retorik som filosofiskt verktyg

För att vidga vyn över retorikens tillämpbarhet i tolkningar inom visuell retorik, vill jag hänvisa till Janne Lindqvist som i sin diskussion om vad den klassiska retoriken kan innebära för oss i vår tid framhåller att den inte bara är teoretisk eller instrumentell utan även har ett värde som filosofiskt meningsskapande och sammanförande konst.

Retoriken studerar hur vi kommer fram till vad vi ska se som sant och viktigt, att den handlar om hur vi bäst verkar tillsammans som människor och därför måste vara kärnan i medborgarens bildning, eller att den är en filosofi för allt sådant som är svårt, osäkert och diskutabelt. Retoriken är så betraktad en bred och tvärvetenskaplig betraktelse av språk och andra symbolbruk i konkreta situationer; en omistlig del av förståelsen av vad det innebär att vara människa.²⁶

Detta tvärvetenskapliga synsätt vill jag tillämpa i uppsatsen, att använda retoriken som både en teoretisk grund och ett filosofiskt verktyg i ett sonderande över bildens inverkan på oss. Att bilder och fotografier är allmänt kända för att påverka människor gör inte alla bilder per automatik retoriska. Vad gör en bild retorisk? Kjeldsen gör en beskrivning om den rådande oenigheten över vad som *faktiskt* kan definieras som ett retoriskt yttrande, att vårt synsätt bör vara att det finns ”yttranden, situationer eller fenomen som *har de egenskaper vi väljer att definiera som retoriska*.”²⁷ Jag ansluter mig till denna beskrivning med betoning på *egenskaper*. Jag vill

---

²⁶ Janne Lindqvist, *Klassisk retorik för vår tid*, (Lund: Studentlitteratur, 2016), 61.

²⁷ Kjeldsen, *Retorik i dag*, 15.

utforska fenomenet som har och skapar dessa kvaliteter. Att genomlysas det retoriska i en emotionell laddning som skapas i vårt seende av en bild. Retorik som begrepp kan ha flera betydelser och tillämpningar så även i min undersökning, vilket följande avsnitt redogör för.

3.2 Retorik – på vilket sätt?

Retorik kan vara ett gäckande mångfasetterat begrepp. Sedan antiken har förespråkare inom humaniora duellerat om språkets inflytande och dess plats i bildningen. Genom historien har många tolkat, adderat, reducerat eller omformulerat denna vetenskap, det kan förklara att flera vetenskapliga discipliner däribland litteraturvetenskap, semiotik, lingvistik och psykologi arbetar med retoriska problemställningar.

Jens Kjeldsen beskriver inledningsvis i sin bok *Retorik idag*. Att vi kan ”skilja mellan retorisk praktik (utens), retorisk teori (docens) och retorisk analys och kritik (studens).”²⁸ Retorik kan enligt Hietanen betraktas och definieras i flera dimensioner. Här återger jag sammanfattat fem av åtta framträdande delar: Retorik är en *teori*, som förklarar och redogör för hur, varför och när - det som - yttras eller förmedlas, lämpligen görs så. Det är en *praktik*, en förmåga som kan uppodlas. Retorik är även ett *instrument* i sig att analysera ett objekt med. Då får den även en metodisk funktion. Retorik är en *produkt*, som finns i förmedlade budskap oavsett om den är i verbal, litterär, visuell eller musikalisk form. Retorik är också en *akademisk disciplin*, en vetenskap och ett forskningsämne, som inkluderar samtliga delar.²⁹

Patrik Mehrens inledande beskrivning om visuell retorik i *Kritisk retorikanalys* refererar till Sonja Foss definition: ”Med visuell retorik menas både visuella uttryck med en retorisk funktion, och teoretiska perspektiv på hur sådana uttryck kommunicerar.”³⁰ En retorisk funktion kan vara den *pathos* appell som ett fotografi väcker. Bilder i en social kontext påverkar identifiering och gruppering. Visuella uttryck kan bära underliggande associationer som kräver en medveten reflektion för att tydliggöras. En kärnmening av Natalia Mielczarek i antologin *Rhetorical*

---

²⁸ Kjeldsen, *Retorik i dag*, 14.

²⁹ Mika Hietanen, Retorikens åtta dimensioner, L Källström & A Sigrell (red), *Är man två har man alltid en publik: Festskrift till Lennart Hellspång*, Studia Rhetorica Lundensia, vol. 7, (Lund: Institutionen för kommunikation och medier, Lunds universitet), 59–79.

³⁰ Patrik Mehrens, *Retorisk kritik – Teori och metod i retorisk analys* (Ödåkra Retorikförlaget, 2016), 319.

Criticism klargör djupet av betydelser: "Visual rhetoric also explores ideas, associations and connections that we make during the interpretation process, influenced not only by what we see but also by what we already know. It prompts us to consider the functions that an image serves for us, the effect it produces, and the symbolic messages it suggests."³¹

3.3 Retorik versus semiotik

I boken *Kritisk retorikanalys* sammanför Birgitte Mral semiotikens och retorikens gemensamma intresse för "hur människan kommunicerar med hjälp av språk, bilder, metaforer och koder, eller system av dessa element [...] Där bildsemiotiken intresserar sig mer för tecknets natur och betydelser samt den stilistiska sidan av visuella budskap, är retoriken mer fokuserad på den argumentativa sidan och hur visuella tecken fungerar som persuasiva handlingar."³² Eller som Kjeldsen uttrycker det: "Eftersom kommunikation nödvändigtvis måste utövas genom en eller annan form av tecken är semiotiken relevant för retoriken."³³ Semiotik bygger på lingvistiska teorier om att tecken i olika former har en kodifierad betydelse som kan avläsas. Att i en retorisk bildanalys använda semiotiska begrepp är således relevant. Som Mral konstaterar i *Kritisk retorikanalys*: "Det går inga vattentäta skott mellan de två disciplinerna. Semiotiken lånar stilistiska begrepp som metafor och metonymi från retoriken medan retorikanalysen kan göra bruk av semiotiska begrepp och synsätt."³⁴

Det som kan avgöra när det är meningsfullt att göra en retorisk bildanalys är enligt Mrals beskrivning följande: "när man uppfattar ett latent eller manifest, direkt eller indirekt retoriskt budskap i en visuell text, då en persuasiv appell uppfattas, och en nyfikenhet på hur denna effekt framkallas uppstår."³⁵ Det handlar alltså om uppenbara eller dolda budskap som appellerar till vårt medvetande. Ett latent retoriskt budskap behöver ventileras och analyseras för att det implicita ska bli synligt.

---

³¹ Jim A. Kuypers, *Rhetorical Criticism – Perspectives in action* (London: Rowman & Littlefield Publishing Group, 2021), 251.

³² Mral, Gelang, Bröms, *Kritisk retorikanalys*, 91.

³³ Kjeldsen, *Retorik i dag*, 284.

³⁴ Mral, Gelang, Bröms, *Kritisk retorikanalys*, 91.

³⁵ Mral, Gelang, Bröms, *Kritisk retorikanalys*, 99.

Att visuell retorik kan problematiseras i forskning visar inte minst Roland Barthes verk *Bildens retorik* och *Det ljusa rummet- tankar om fotografiet*. Dessa förenade semiotik och retorik i ett utforskande över fotografiets natur, dess *eidos*. Barthes både mystifierade och problematiserade fotografiet som sådant och fann sig vara ”vetenskapligt betraktat ensam och utblottad” i sin önskan att förklara det. Han sökte efter ett expressivt språk bortom de ”reducerande system”³⁶ som sociologin, semiologin eller psykoanalysens språk ger utrymme för. Barthes kluvna förhållning till det reducerande systemens strukturella inflytande är intressant. I mitt fall bekräftar det åter fördelen med en flexibel utgångspunkt i val av metodik. Barthes brukade semiotiska begrepp när han preciserade de element i ett fotografi, som väcker känslor hos betraktaren.

Sammanfattning: Hittills har jag redogjort för uppsatsens perspektiv och den retorikteoretiska grunden för visuell retorik samt de möjliga synvinklar ett utforskande öppnar upp för. Vidare att *semiotikens* begrepp kan tillämpas i en bildanalys. Nu ska jag beskriva premisserna för valet av en begreppsorienterad studie och vad bruket av dessa kan förväntas ge.

3.4 Utforskandet av bildens retoriska energi genom begrepp

Uppsatsen är begreppsorienterad. Min övergripande motivering till det är att det metodvalet ger mer utrymme åt en bred explorativ blick i utforskandet av den retoriska laddningen. För att göra det har jag valt de semiotiska begreppen *denotation*, *konnotation* och *punctum*. Definitionerna av dessa begrepp redovisas i nästa avsnitt.

Begreppen kan användas för att undersöka ett fotografi utifrån tre perspektiv och på så sätt få ut helhet, djup och underliggande eller latent retorisk energi. Eller för att illustrera det i fotografiska termer: observera analysobjekten med ett zoomvidvinkelobjektiv. Det bildomfånget kan dokumentera stora perspektiv och helheten i landskapsformat. Samtidigt som det kan zooma in på valda detaljer och med skärpa skildra dessa. Ambitionen är att göra den kommande analysen mer genomsynlig på så sätt. Det associationsfokuserade steget i analysen med konnotation och punctum kommer belysa den latent retorikens effekter och vad den väcker för reflektioner. Avslutningsvis efter dessa tre begrepp fördjupar jag analysen med frågan *vilka*

---

³⁶ Roland Barthes, *Det ljusa rummet*, 17–18.

emotionella appeller eller retoriska element uppfattar jag i bilden? Och avslutar respektive analysobjekt med en sådan diskussion.

3.5 Begreppen denotation, konnotation och punctum

Mehrens beskrivning i *Retorisk kritik* bygger på Barthes definitioner från semiotiken där först *denotation* beskrivs: ”I bildkommunikation anger denotation bildens analoga, det vill säga avbildande relation. [...] Det som intresserar Barthes i fotografiet är att den denotativa relationen förefaller så dominant, och att bilden därmed framstår som naturlig. Inför den fotografiska bilden får vi ett intryck av att vi ser saken sådan den verkligen är.”³⁷ *Denotation* används för att beskriva en bilds innehåll så direkt som möjligt. *Vad* är det vi ser i en bokstavlig mening. Detta begrepp kan hjälpa sinnet dröja kvar vid och klarlägga detaljer i en bild om dessa finns, som vi annars snabbt undermedvetet i vår perception sorterar bort. Detta kan illustreras av ett fotografi på en isbjörn i ett specifikt landskap. Denotationen är en vit björn i ett kargt och ödsligt landskap med hav, is och snö, som vi känner till som en isbjörn i arktisk miljö. Denotationen kan ses vara självklar, att den dominerar. Men i samspel med *konnotation* fördjupas vad vi mer kan urskilja.

Konnotation handlar om alla associationer som en bild kan väcka. Denna beskrivning ger Mral i *Kritisk retorikanalys*: ”Det handlar om värderingar och känslor som uppstår vid betraktandet. [- - -] Konventionella konnotationer är starkt kulturbundna. [...] Andra konnotationer är mer sociala, underförstådda lager av mening som vi avläser utan att någon behöver ha formulerat dem i ord.”³⁸ *Konnotation* kan sätta bilden under lupp och få fram ett djup som innefattar tolkning och dold mening som är kulturellt och kontextuellt betingad. Vi återknyter till isbjörnsbilden. Nu kan vi tolka den som ett inlägg i miljöfrågor, som global uppvärmning. Den kan väcka antropologiska och sociologiska funderingar kring människors girighet och konsumtion i västvärlden som drivit på industrier och deras utsläpp som lett till denna utveckling. Symboliken i bilden framträder med konnotationen.

Punctum är ett knepigt begrepp, för det är mer överraskande och nyckfullt. Dessutom subjektivt i betraktarens blick. *Punctum* kan beskrivas som ett plötsligt stick i sidan som får en att hämta

---

³⁷ Fischer, Mehrens, Viklund (red), *Retorisk kritik*, 324.

³⁸ Mral, Gelang, Bröms, *Kritisk retorikanalys*, 94.

efter andan. Det bryter igenom och drabbar mig närmast, som att upplevelsen blixtrar till som en reaktion, eller nervimpuls. Barthes valde det latinska ordet *punctum* som ”betecknar ett sådant sår eller stick, detta märke som åstadkoms med hjälp av ett spetsigt instrument. [- - -] Ett fotos *punctum* är denna tillfällighet som träffar mig.”³⁹ Det kan förefalla vara ett kontroversiellt eller riskabelt begrepp att ha som ett instrument i en analys – eller så är det precis tvärtom att inte ta med det gör analysen mer trubbig. Att vara sensorisk ner till en mikroskopisk spets som kan fånga upp vad är det för detalj i bilden som fångar min blick. Vad är det som får mig att stanna upp, som drar in mig i ett reflekterande och ett sökande efter ord som kan beskriva den emotionella förnimmelsen – det är detta *punctum* kan bidra med. Ibland ser vi inte en bild som sådan, utan upplever mer en känsla. Retoriskt sett är detta både relevant och intressant. När vi förnimmer oss se saker, såsom i ett fotografi, då blir det levande och vi både preciserar samt tolkar och värderar det avbildade. Häri ligger den retoriska laddningen.

Om jag återgår till exemplet med isbjörnsbilden. Låt oss säga att vi i bildens högra nedre hörn tydligt kan se hur plastavfall skvalpar runt i havet. Konnotationen av smältande glaciäris, föröbådande klimatkatastrof och svältande isbjörnar accentueras och bildens *punctum* – den eländiga plasten – spåren av människans framfart sticker till i mig obevekligt och får mig att förnimma en känsla av frustration och uppgivenhet.

Punctum har att göra med den emotionella appellen. Andra retoriska begrepp som skulle kunna användas är *enargeia*, som kan beteckna den förtätade laddningen. Med Källströms perspektiv hör *enargeia* samman med ”den retoriska aktens energiladdning, dess förmåga att – som representation ’frambesvärja det frånvarande’ genom minnet”.⁴⁰ *Enargeia* uppstår i en emotionell situation där vi blir påverkade. Det kan få oss att förnimma, relatera och skapa våra egna inre bilder. När föreställningen om *enargeia* skulle införlivas i latinet införde den romerska retoriken nya termer såsom *evidentia*, *demonstratio* och *illustratio*. Termerna har en variation i innebörd och tillämpning men dessa stilfigurer kan beteckna det som frammanade att åhöraren eller betraktaren blev gripen av eller upplevde ett skeende där och då.

---

³⁹ Barthes, *Det ljusa rummet*, 44.

⁴⁰ Källström, *Pippi mellan världar*, 88.

3.6 Ett utforskande i essäistisk stil

Förutsättningarna för uppsatsens analys har nu skisserats. Analysen kommer präglas av begreppsorientering med ambitionen att utforskandet ska fånga in så många intryck som möjligt. Det ger en mer dynamisk syn på den retoriska energin och möjligheten att vara ett filosofiskt verktyg. Nu återstår beskrivningen av att koppla metodvalet till stilvalet i mitt skrivande. Som Källström betonar i sin avhandling är skrivandet också en estetisk uppgift. ”Stilen har därför central betydelse i utformandet av tankar och iscensättningen av föreställningar”.⁴¹ Jag delar den ansatsen och inom de omfångsmässigt snäva ramarna för en kandidatuppsats siktar jag på att låta analysen få liv av en språkdräkt som är kreativt och emotionellt sonderande specifikt genom begreppen *konnotation* och *punctum* som banar väg för det. Eller som Källström uttrycker det: ”Den ordkonst som jag här har fångats av bärs i stället av en etisk övertygelse. Den vill sporra läsarens sensibilitet för en potential som frammanas mellan raderna.”⁴² Min förhoppning är att läsandet också kan bli en levande upplevelse om än i akademiskt präglad form. Att kreativt se i full bredd, ömsom ge sig hän åt detaljer, ömsom de stora perspektiven. Att fånga konsten att göra saker och ting synliga.

3.7 Material

Jag har valt tre analysobjekt och fotografier av Lennart Nilsson. Urvalet har skett genom att jag har läst och gått igenom boken *Lennart Nilsson – hans livs bilder*. Den innehåller omkring tvåhundra av hans bilder. Därtill har jag ingående gått igenom materialet på internetsajten ”Lennart Nilsson Photography” där troligen tusentals fotografier finns återgivna i kategorier som jag tidigare refererat till. Det har förstås varit en stor utmaning i att göra en selektering. Med mitt metodval i åtanke valde jag de bilder som jag personligen blev mest berörd av och som jag anser vara starkt retoriska. Analysobjekt två och tre var kända för mig sedan innan och jag hade dem troligen i mitt undermedvetna. Analysobjekt ett fann jag under min undersökning till uppsatsen. Fotografiet som är på försättsbladet samt efter den avslutande diskussionen kommer ej att analyseras med det redogjorda metodvalet.

---

⁴¹ Källström, *Pippi mellan världar*, 53.

⁴² Källström, *Pippi mellan världar*, 54.

4. Analys och resultat

Bild 1: Foster, 12–13 veckor. "Ett barn blir till", 1990. ©Lennart Nilsson/SPL⁴³

4.1 Analysobjekt 1

Denotation: Större delen av bilden upptas av en krusig, veckad, blomsterlikande formation som är rikt förgrenad likt ett molntäcke med membran. Ljuset kommer in i bilden från det övre högra hörnet och lyser likt en begynnande soluppgång över det sköra växande embryo som är perfekt placerat enligt det gyllene snittets proportioner. Fostret har redan tydliga anatomiska drag. Ett större huvud, med en markerad mörk glaskropp vid ögat. En antydning till öronsnäcka. Kroppen är liten och det som ska bli hud är transparent. Ett ben och en liten fot med fem tår urskiljs. Ett större något mörkare organ är omslutet av tunna lameller av begynnande revben.

---

⁴³ "Lennart Nilsson Photography", <https://www.lennartnilsson.com/ett-barn-blir-till/>.

Från magen ringlar sig en veckad formation som närmast ser ut som hoprullad polkagris spunnen av glasväv. Den leder till det inre av moderkakan som är ansluten till denna väv. En liten inkapslad sfärisk formation syns tydligt en bit från fostrets ansikte.

Konnotation: Fotografiet fyller mig med en känsla av skapelse och begynnelse. En vördnad och fascination över livets underverk och dess skönhet och skörhet. Den ger en tydlig andlig och existentiell känsla. Ett nytt liv börjar formas djupt i det fördolda med en besynnerlig precision. Det är som att få blicka in i livets verkstad och få se vävnad av ben, nerver, muskler och organ vävas samman. Ett nytt litet hjärta börjar slå, ett nytt liv kommer att ta plats i världen. Bortom myllret av betingelser som senare kommer att göra livet till ett komplext sökande, så finns det ännu månader av intim trygghet. Bilden ger en storslagen känsla av astronomisk rymd, att den svävar som i sitt eget universum. Den väcker också känslan av vacker arketypisk moderlighet och föräldraskapets förväntan. Vad slags liv väntar sig därute för denna blivande krabat? Vilka livsberättelser kommer att tecknas? Vi kan också konnotera till att ensamhet inte bara är att vara utlämnad eller utsatt. Fostret vilar tryggt i en omhändertagande sfär av liv som strömmar genom dess kropp från moderns hjärta. Genom detta strömmande blodomlopp kommer en förbluffande tillväxt av olika celltyper ske. DNA-strängarnas komplexa koder dekrypteras och ett nytt liv formas. Utanför myllrar det av en förväntan och vindlös oro, en elektrisk spänning som fångar själen.

Punctum: Min blick dras till och fascineras särskilt över den veckade formationen som navelsträngen utgör i förbindelse med moderkakan. Denna detalj träffar mig i bilden. Den spiralformade krusningen av glasliknande polkagris, som döljer blodkärlen och som försörjer fostret med näring, syre och transporterar dessa genom ett trådverk. En mästerlig konstruktion med livet strömmande genom sig. Det är ett besjälat fotografi och det lilla mörka ögat som har något vilsamt över sig. En betydelsediger detalj om en ny blick, ett nytt perspektiv. Enligt Barthes är fotografiet som sådant något omstörtande. ”Fotografiet är i grunden något subversivt, inte när det skrämmer, väcker häftiga känslor eller till och med stigmatiserar, utan när det är fyllt av *eftertanke*.”⁴⁴ För min del manar detta fotografi verkligen till eftertanke.

---

⁴⁴ Barthes, *Det ljusa rummet*, 58.

Vilka emotionella appeller eller retoriska element uppfattar jag i bilden? Upplevelsen kan med retoriska omskrivningar fånga en förståelse för den mättade symboliken och den underliggande energin som är inbäddad i motivet. Ljudlöst bjuds vi in i en skapelseakt. Det är en *pathos* appell om något, att få uppleva något hemlighetsfullt, häpnadsväckande, som ett framväxande liv i moderlivet utgör. Innan Nilsson tog dessa fotografier hade något liknande aldrig skildrats. Vi skulle kunna se det retoriska i bemärkelsen att bedriften att skildra detta stärker Nilssons *ethos*. Vårt förtroende för hans narrativa förmåga stärks och det skulle också kunna ses som en appell till den retoriska topiken *eunoia*. Även om denna välvilja i klassisk mening mer är ett medel för talaren att beakta och rikta mot åhörarna. Men den skapar också en känslomässig effekt. För att citera Lindqvist ”handlar det om att ta in publiken, att visa sig intresserad och lyssnande och att faktiskt uttrycka sympati med den.”⁴⁵ I denna bild uppfattar jag en sympati som sträcker sig från Nilsson som bildberättare till mig som åhörare, den väcker en empatisk känsla av att vilja beskydda något ömtåligt.

Den symbolstarka bilden rymmer flera retoriska grepp. Som jag berört tidigare hör fotografiets ikonografiska natur direkt samman med en stark *evidentia*, det som åskådliggörs blir levande och vi kopplar det till något autentiskt, sanningsenligt. Lindqvist framhåller att ”Evidentia kan betraktas som en [sic] av retorikens mest grundläggande verktyg. Den som lyckas frammana en levande bild i åhörarnas sinnen har också mycket goda förutsättningar att övertyga dem.”⁴⁶ I visuell retorik är vi mer betraktare än åhörare, men dessa intryck kan sägas bli levande som en sorts *prosopopeia*, som enligt Lindqvist definition ”bygger på att något dött, stumt eller frånvarande ges liv eller röst, ofta motsvarande vad som på svenska kallas besjälning.”⁴⁷ Den besjälade emotionella upplevelsen frambringar rentav en önskan att vara poetisk. Det är ett svindlande bildkonstverk som behöver mängden av konstfullhet i ord likt Homeros skildring av smeden Hefaistos tillverkning av Akilles sköld i *Illiaden*. En gestaltning av livets kosmiska dimension som transformerar bilden till en levande *ekfras*. Enligt det retoriska online uppslagsverket *Silva Rhetoricae* betecknar ekfras: ”Vivid description; using details to place an object, person, or event before the listeners eyes (=hypotyposis or evidentia).”⁴⁸ Vi får se skönhet i sin allra renaste, skiraste form.

---

⁴⁵ Lindqvist, *Klassisk retorik för vår tid*, 180.

⁴⁶ Lindqvist, *Klassisk retorik för vår tid*, 305.

⁴⁷ Lindqvist, *Klassisk retorik för vår tid*, 291.

⁴⁸ ”Ecphrasis”, *Silva Rhetoricae – The Forest of Rhetoric*, <http://rhetoric.byu.edu/default.htm>.

4.2 Analysobjekt 2

Bild 2: Cirkus Scott, 1959 ©Lennart Nilsson/SPL.⁴⁹

Denotation: Fotografiet visar en cirkusensemble. Det nedre högra hörnet domineras av en elegant kvinna som ser rakt emot mig som betraktare, hon ger en kindkyss i luften mot en clown som hon står nära lutad emot och omfamnar från sidan. Paret i förgrunden står upphöjda på taket av en cirkusvagn och nedanför dem står alla artister uppradade på en schackrutig tältduk. Närmast syns en man som blåser i en trumpet, cirkusdirektörsparet Bronett iförd prydlig svart dräkt och smoking, runt dem står en grupp iklädda någon sorts österländskinspirerad folkdräkt. Flera har stora strutsplymer som huvudbonader. I centrum av bilden finns en orkester och tre

---

⁴⁹ "Lennart Nilsson Photography", <https://www.lennartnilsson.com/work/circus-scott/>.

trapetspar eller balansartister stående på varandras axlar. I det vänstra nedre hörnet finner vi en jonglör med fyra tekoppar med fat på huvudet, som är i luften efter ett hopp från en smal hög vinkelstege. På höjden i mitten tornar en annan artist upp sig stående på och lutad mot en hög upprest stege, han håller två målarfärgsburkar i respektive hand. Bakom denne står fem elefanter på rad, varav fyra står på bakbenen mot den framförvarande. En formation med hästar beklädda med plymer, men även en zebra, och en kamel och ett lamadjur syns också tydligt. I bakgrunden reser sig ett stort cirkustält.

Konnotation: Det är en oerhört detaljerad bild med hela cirkusfamiljen som står uppradad och det ger en lekfull, underhållande känsla. Man vill utforska detaljerna. Variationen av konster, den teatraliska scenframställningen med dräkter, uniformer, masker, smink och dresserade djur är det maximerade uttrycket för fångslande underhållning i tidens kontext. Bilden är tagen 1959 i Västerås. Tanken av att vara en aktör i detta skådespel av kringresande underhållare, den ständiga träningen för att vara i toppform i jakten efter publikens jubel och häpnad blickar ger mig dock en ambivalent känsla. Det livet måste varit oerhört krävande. Hur var det egentligen inne i en trång cirkusvagn om natten när musiken tystnat, lamporna släckts och ridån fallit? När sminket tvättats av, dräkten hängts upp och rollen av en extrovert estradör inte sågs av någon? Vilka var dessa människor bakom maskerna? Fanns det utrymme för deras personlighet, eller vad hände med deras längtan att leva ett vanligt liv? Vilka strömmar av kroppsspänningar och försakade behov doldes inte bakom det behärskade hantverket hos en övad cirkusartist? Därtill kan bilden väcka frågor kring den etiska aspekten över människans rättigheter till att tillfångata och dressera djur till beteenden som inte är deras naturliga, men som görs för att vara underhållande. Undermedvetet anar vi vilka hot, rapslag eller förhoppningsvis mutor de stackars elefanterna fått utstå, för att lära sig att gå och stå på beställning till en publiks ovationer och ytligt underhållningssökande lust.

Punctum: Att finna det är nästan en utmaning, då bilden är så överväldigande detaljerad. Men det är den smokingklädda jonglören i det vänstra hörnet som är punctum för mig. Han får det att se så lätt ut, ett fjäderlätt skutt från en pinnsmal stege, men med fyra tekoppar på huvudet! Vad hände sekunden efter att fotot togs? Landade han rätt på trappsteget med porslinet intakt? Att han förstrött verkar räta till sin ena manschett i skuttet blir en utsökt detalj i helheten.

Vetskapen om att denna sublimes detalj är en pendelrörelse i ett urverk av koordinerad komposition gör ögonblicket och fotografiets punctum fascinerande.

Vilka emotionella appeller eller retoriska element uppfattar jag i bilden? Det första som slår mig är det retoriska begreppet *kairos* som har att göra med den avgörande, rätta tidpunkten. Petter Karlsson som har skrivit texterna i *Lennart Nilsson – hans livs bilder* skildrar att bilden planerades minutiöst. Uppställningen tog tre timmar, men i den första bilden stod inte elefanterna riktigt rätt så de måste ta om bilden. ”Men eftersom jonglören ena *tallrik* nu inte snurrade helt perfekt, så ringde han för säkerhets skull *ännu* en gång, och mitt i hopen av 150 regisserade personer och djur på en gräsmatta i Västerås stod järnladyn Bronett tyst och förbryllad och undrade hur i hela friden hon *tre* gånger kunnat falla för Lennart Nilssons envishet, snille och charm.”⁵⁰ Karlssons berättelse om hur det gick till när fotografiet togs får mig att bli oerhört nyfiken över Nilssons retoriska förmåga. Vad sade han egentligen? Hans målmedvetenhet, hans persona måste varit en persuasiv kraft i sig. Fotografiet skildrar resultatet, som det blev tredje gången gillt. Vad ledde fram till denna komposition och strävan efter perfektion? Det åskådliggör det mänskliga fenomenet att inte skildra verkligheten som den är, utan som vi *vill* se den. Den tillrättalagda förskönade versionen är den representation många söker. Det kan också ha en stark koppling till den *narrativa* funktionen och avsikten.

Den förtätade dramatiken i ett blixtrande ögonblick blir också lockande, inbjudande och marknadsförande. Men jag kan inte släppa tanken på personerna bakom yrkesrollen som cirkusartist. Här ser jag den dramatiska spänningen och den retoriska funktionen i att bilden narrativiserar våra föreställningar. Detta kan möjligen kopplas till Källströms utforskande över vad begreppet *nostalgi* kan frammana för värderingar. ”Nostalgi låter sig inte avfärdas bara som ett uttryck för konservativa och regressiva mekanismer. I stället kan nostalgi tolkas som ett dynamiskt frambesvärjande av en inneboende potential i det nuvarande. Ett fotografis nostalgiskt-retoriska kraft ligger inte enbart i att det representerar något annat utan i dess potential att skapa egna rörelser och temporaliteter.”⁵¹ Bilden har ett skimmer av nostalgi, som säkert förstärks av att det är svartvitt, den har en fantasifull effekt, som fångar en och kittlar fram en reaktion.

---

⁵⁰ Karlsson, Persson, *Lennart Nilsson hans livs bilder*, 6.

⁵¹ Källström, *Pippi mellan världar*, 80.

4.3 Analysojekt 3

Bild 3: Foetus, 18 weeks (LIFE cover), 1965/2011. ©Lennart Nilsson/SPL.⁵²

Denotation: I centrerad position syns ett foster omslutet av en tunn transparent vävnad. Det fångar och reflekterar ljuset som kommer från sidorna. Fostret har tydligt synbara kroppsdelar och huvudet är proportionerligt större än kroppen. Det håller armarna med lätt knutna nävar mot sig över bröstkorgen. Ansiktet är vänt från kroppen som syns rakt fram ifrån så att profilen med mun och näsa och slutna ögon syns. Navelsträngen syns tydligt och ringlar sig som en geléartad massa från navelpartiet till moderkakan med blodkärl likt förgrenade rottrådar om sig.

⁵² "Lennart Nilsson Photography", <https://www.lennartnilsson.com/art-print/ett-barn-blir-till/>.

Fostret och moderkakan ser ut att sväva i en midnattshimmel där partiklar ser ut som stjärnor mot en mörk rymd.

Konnotation: En dubbelbottnad känslan av oändlig rymd och på samma gång förtätad närhet slår emot en. Konstfullheten i livets formande som strålar samman med vår meningssökande blick. Fotografiet är energjalstrande, det upplevs metafysiskt. De mörka djupa skuggpartierna kan symbolisera det okända. Universums utforskade mörka materia eller livets oväntade skuggor som utan röst övermålar ljuset med sin täta tystnad. Den befriande känslan av svävande tyngdlöshet där fostret som i ett rymdskepp färdas i natthimlens strömmar. Fotografiet har fångat ett stycke evighet i sig. Det skildrar en tidlös och gränsöverskridande människosyn, ett ursprung och en gemensam identitet, för bilden lockar eller manar mig till att föreställa en själslig betydelse. Det får mig att associera till livets bräcklighet. Det är både hopp och förgänglighet i en gåtfull kombination. Det väcker en önskan att prosaiskt teckna upplevelsen. Hur alla levande varelsers liv är som en flyktig gnista i ett omätligt mörker.

Punctum: Den beskyddande slöjan runt fostret, träffar mig som en spjutspets av flödande ljus. Detta skira hölje likt organzatyg väver ut i egna symboliska tolkningar och konnotationer. Den introducerar en djupare meningsnivå. Den avtecknar en egen berättelse inbäddad i mystikens sfär. En antydning av en skapares intelligens som väcker begrundan, för den som vågar reflektera. En skör väv skiljer liv från död, hopp från förtvivlan. Verkligheten i livet utanför denna kapsel är ofta inte så beskyddande. Den är mer farlig, obarmhärtig och skarp. Det finns en vindlande mängd frågetecken vi kan ägna ett helt liv åt att bemästra, men ibland flyr vi från verkligheten och ängslan, som in i ett skal, bakom en sköld, som jag förnimmer i denna slöja, detta *punctum* som bryter igenom och spetsar mig. Enligt Barthes lockar detaljer som dessa vår blick. ”Jag märker att bara det faktum att den finns där, ändrar mitt sätt att läsa bilden, att jag ser ett nytt foto framför mig, ett foto som i mina ögon har fått ett högre värde. Den detaljen är punctum.”⁵³

Vilka emotionella appeller eller retoriska element uppfattar jag i bilden? Huruvida den underliggande appellen ska ses som emotionell eller metafysisk, låter jag vara osagt. Den diskussionen görs möjligen bäst i en egen uppsats. Men då jag uttalat associerar till det kan en

---

⁵³ Barthes, *Det ljusa rummet*, 65.

definition behövas. Enligt Svenska Akademiens ordbok definieras metafysik som ”den gren av filosofien som innefattar dels läran om tingens egentliga väsen, dels läran om de yttersta principerna för orsakerna till tillvaron i sin helhet [...] den gren av filosofien som söker utforska det som ligger bortom l. utanför den sinnliga världen.”⁵⁴ Det kan framstå vara utanför de traditionellt vetenskapliga ramarna. Men att avfärda reflektioner enbart för att de är mer abstrakta, bortom det materiella är att förlora en värdefull dimension. Det kan också ha koppling till den retoriska effekten i *pathos*appellen eller dess förtätning. Kjeldsen beskriver ”En viktig förutsättning för retorisk förtätning ligger i att bilder förenar både estetisk och argumentativ påverkan. Ett annat viktigt bidrag till förtätningen är att bilder har en speciell förmåga att på en och samma gång förmedla mening både som ett konventionellt (det vill säga symboliskt eller tropologiskt) och ett motiverat (det vill säga ikoniskt) tecken och dessutom förena dessa former.”⁵⁵ En bild kan alltså förmedla mening och symboliska tecken. Att se detta som en retorisk energi i rörelse flyttar fokuset till att vi inte på förhand vet vad denna energi kan frambringa. Hur vi möter eller reagerar på denna energi, är en del av vår resonans och egna föreställningar.

Men en kritisk läsare kan ändå undra om en analys kan uppehålla sig så mycket vid känslöförmågor och abstrakta associationer och ändå vara retorikvetenskapligt relevant? Utöver de anförda referenserna till Barthes, Kjeldsen, Källström och Lindqvist vill jag dessutom anknyta till Lennart Hellspång och hans diskussion om ”författarjaget i forskarrollen” som han anför i *Berättelser, retorik och medier* - texter till minne av Sofi Qvarnström.

Men *pathos* kan också stödja *logos*. Så kan en känslighet och inlevelseförmåga var oundgänglig för en humanistisk forskare. [...] Till det kommer att känslor ofta är drivkrafter bakom forskning. Det kan vara harm och indignation, men också förundran, häpnad, nyfikenhet. För forskarjagets mänskliga trovärdighet kan det vara viktigt att markera sina känslor inför forskningsobjektet.⁵⁶

Ett utforskande sprunget ur nyfikenhet och kreativitet som drivkraft, är ett mål att sträva mot. I sammanhanget vill jag även anknyta till Tina Kindebergs forskning om pedagogisk retorik. I *Pedagogisk retorik – Den muntliga relationen i undervisningen* (2011) diskuterar Kindeberg i

---

⁵⁴ Svenska Akademiens ordbok, <https://svenska.se/saob>, uppslagsord metafysik.

⁵⁵ Kjeldsen, *Retorik i dag*, 306–307.

⁵⁶ Lennart Hellspång, ”Texten som självporträtt” i *Berättelser, retorik och medier – Texter till minne av Sofi Qvarnström*, Tommy Bruhn (Red) (Lund: Studia Rhetorica Lundensia 5, 2020), 42.

kontexten en lärares behov av att skapa en tillitsfull dialog, som tar ansvar för det mänskliga behovet av relationer. ”Människans väsen är förutbestämt av både logiska och känslomässiga element, och dessa förutsättningar medför att språket når människan genom de känslor som det väcker.”⁵⁷ Vi är inte enbart rationella eller emotionella i vårt tänkande. Men språket, eller bilden i detta fall, bär ett förmedlande narrativ och det når oss genom känslorna det väcker. Detta blir en form av dialog, som kan tillämpas i en undersökning som denna, men även på analysobjekten, då Nilsson var en person som stod för folkbildning och var en erkänd bildberättare. Det är givet att en bild som denna på fostret väcker känslor och tankar. Beroende på kontext och sinnesstämning kan vi gripas av olika slag av känslor och intryck och därav se olika budskap. Att våga utforska en reflektionsförmåga som sträcker sig mot det abstrakta kan förenas med det retoriska - för bilden bär ett budskap, den har ett ärende.

Diskussionen kring denna bilds retoriska element, bör också inkludera den uppståndelse som den har väckt, kopplat till de etiska implikationerna. Bilden har blivit en populär fotografisk ikon men också en laddad symbol som har använts av främst abortmotståndare, men även vissa av dess förespråkare. Den har brukats som ett vapen i debattens strid och får med det en helt ny retorisk dimension och agens. Kontroversiella frågor som abort har många aspekter, däribland etiska, moraliska och religiösa. Här blir fotografiets förtätade eller latent retorik tydlig, för den har i kontexten förmedlat och väckt en våg av reaktioner. För att finna ett objektivet material som redogjort för omständigheterna till denna bild, som blev Nilssons internationella genombrott i och med omslaget till *Life*, har jag lagt ned åtskillig mängd tid. I en webbartikel från SVT nyheter från maj 2010 fann jag en intervju med Nilsson.

På framsidan av tidskriften stod skrivet att bilderna var tagna på levande foster. -Det var de. Bilderna togs omedelbart efter operationen, säger Lennart Nilsson. Han minns omständigheterna runt fostret på bilden på framsidan av LIFE. -Det var ett embryo från ett utomkvedshavandeskap. Lennart Nilsson hade en tank med koksaltlösning stående på Sabbatsbergs sjukhus i Stockholm. Den var förberedd med belysning, och kamerorna stod uppställda runt omkring. I den kunde de nyligen uttagna fostren fotograferas medan de ännu levde.

-Läkaren kom in med det hela. Jag förde ner optiken i vattnet och hade ibland kamerorna utanför. Jag tog bilderna, och sedan tog han med sig fostret tillbaka.⁵⁸

---

⁵⁷ Tina Kindeberg, *Pedagogisk retorik Den muntliga relationen i undervisningen* (Stockholm: Natur & Kultur, 2011), 112.

⁵⁸ SVT, ”Lennart Nilsson om ”Ett barn blir till””, *SVT Nyheter*, 20/5 2010, <https://www.svt.se/kultur/lennart-nilsson-om-ett-barn-blir-till>.

Att det fotografi som blivit världsberömt, är från ett foster från ett utomkvedshavandeskap, alltså en graviditet som utvecklas från ett befruktat ägg men utanför livmodern, som oftast leder till missfall, kan i sig väcka starka känslor och andra etiska problemformuleringar. Att utveckla de etiska aspekterna kring en fotografs rättigheter att skildra sådant, är ett annat uppsatsämne. Bilden var en journalistisk dokumentation som togs i ett vetenskapligt syfte.

Frågan jag kan ställa nu är: ändrar dessa fakta jag funnit efter att ha gjort min bildanalys – min uppfattning av bildens retoriska kraft? Ser jag andra konnotationer nu? Det är inte en lätt fråga att besvara. Jag anser fortfarande att det är ett fantastiskt fotografi och konnotationerna kvarstår. Men upplevelsen har påverkats. Möjligen att svärtan i bilden fått en ännu djupare symbolik. Livets sköra förgänglighet kan sluta oväntat eller överraskande. De fria associationerna av rymd och av partiklarna som ser ut som stjärnor punkteras en del, det blir mer krass verklighet än lyrik. Det var bara partiklar i en saltvattentank, innan ljuset och livet slocknade. Detta foster fick aldrig leva sitt liv, men fick ändå – ett evigt liv – genom att bli ett av 1900-talets mest kända fotografier. Det lämnar mig med en bitterljuv melankoli.

Ett annat retoriskt element, i denna bild, är förstås en form av *metonymi* i att den låter det konkreta teckna det abstrakta. Eller möjligen även en form av *allegori* där flera led kan förstås som något annat. Men en annan viktig aspekt har att göra med den *ethossänkande* delen för Nilsson och bilder på aborterade foster, hur det påverkar vår syn på den retoriska energin i hans bilder. Därför vill jag återge en del av en intervju med Nilsson som finns i boken *Lennart Nilsson – hans livs bilder*. Skälet att jag tar med dessa två citat är för att ge ett större perspektiv och en nyans, som om den uteblir påverkar helheten och redogörelsen för Nilsson som en narrativ skildrare. På frågan om att hans bilder ofta har ”använts i abortdebatten i både England och USA. När anser du själv att ett liv uppstår? (Svarar Nilsson):

Idag finns ingen människa som säkert kan säga när livet uppstår. Om det är vid befruktningen eller efter några dygn. Eller efter några veckor. Det står dock helt klart att livet börjar tidigt men att fostret då inte har någon chans att klara sig utanför moderlivet. [...] Det finns biologiska, etiska, juridiska, politiska och religiösa värderingar på detta med livets uppkomst. Så det enda säkra svaret jag kan ge är att det är upp till var och en att bilda sig en egen uppfattning.⁵⁹

---

⁵⁹ Karlsson, Persson, *Lennart Nilsson hans livs bilder*, 24.

Och på frågan ”när du gör dina vetenskapliga bilder, tänker du då även i fotografiska termer som bildkomposition och färgval?” Blev svaret: ”Jag är ju en fotograf och även om jag inte är en märkvärdig sådan så försöker jag, som alla fotografer, att komponera bilden i form och färg. Jag försöker också vara journalistisk i min bedömning. Fast det viktigaste är att bilden är absolut sann och äkta, även om jag ibland förstärker till exempel en färg för att förtydliga bilden.”⁶⁰

Dessa uttalanden visar att Nilsson bekräftar den laddade frågan som har flera implikationer. Men även hans strävan att skildra något journalistiskt och det med ärlighet. Sedan har Nilsson också tagit många fotografier på levande foster inuti livmodern med hjälp av en specialdesignad optik och endoskop. Denna bild avslutar min analys, dess fantasifulla konnotationer och de mångtydiga tolkningarna har varit en inblick i den visuella retorikens energi med många dimensioner.

---

⁶⁰ Karlsson, Persson, *Lennart Nilsson hans livs bilder*, 24.

5 Diskussion och slutsatser

Nu återstår att summera övergripande slutsatser av undersökningen och att beakta i vilken riktning lärdomarna fört mig och vilka insikter jag tar med mig. Syftet med denna uppsats har varit att undersöka den retoriska laddning som finns i ett fotografi och som tydliggörs i en reflekterande betraktelse. Min ambition var att särskilt synliggöra de retoriska funktioner som blir påtagliga när vi berörs av ett fotografi genom att utforska dess latenta retorik, som kan finnas i bildens emotionella appell. Genom att analytiskt levandegöra underliggande budskap och konnotativa betydelser som väcker känslor och reaktioner har ambitionen varit att upptäcka vilka värderingar eller associationer som förmedlas i bildens narrativ.

Min konklusion av processen med uppsatsen är att utforskandet bara börjat och komplexiteten är så utsökt omfattande. Den visuella retoriken är ett kraftfält vilket jag anade jag redan innan, men inser nu ännu mer. Den retoriska laddningen är dynamisk och kan iscensätta mängder av relevanta och intressanta perspektiv. Analysobjekten var en språngbräda därför att jag önskade djupdyka i en större mening efter en reflektionsförmåga. För att finna en djupare förståelse för hur kulturella och sociala tecken, som har retoriska funktioner som uppstår i värderingar och tankar – hur dessa förmedlas i bilder och språk. Det är ett ämne som behöver utforskas mycket mer. Tänk vilka kommunikativa insikter vi skulle kunna tillämpa – om vår förståelse för kopplingar mellan det psykologiska i retoriska yttringar och det känslomässiga samt kognitiva i tolkningar – var tydligare! Då skulle retoriken som ett filosofiskt verktyg kunna utforska fler dimensioner hos människan.

Vårt ständiga sökande efter svar får i min mening symbolisera den andliga dimensionen av kunskap, som på ett sätt är i en sfär bortom våra ord eller föreställningar men som ändå måste materialiseras med språket. Kunskap är berikande och vissa perspektiv kan bli svindlande omfattande. Det ligger i människans natur att söka både det konkreta och abstrakta. Vilka fler komplicerade dolda mönster och förbindelser skulle vi få fatt i genom att undersöka retorikens betydelse i olika föreställningar? För att konvertera tolkningar i analyser blir retorikens teori och metodik ett lämpligt instrument att infånga även något så nyckfullt som fotografiets väsen eller dess *enargeia*. Retorikens definitioner blir som ett nervsystem, som kan koppla och förmedla dessa signaler av impulser och avsikter. De språkligt formulerade slutsatserna av dessa kopplingar mellan känslor och emotioner, alltså olika reaktioner, medvetna eller omedvetna

som påverkar vår varseblivning använder med fördel retoriken som ett filosofiskt verktyg, som kan tydliggöra även mångtydiga och existentiella reflektioner. Något specifikt gör att vissa budskap bryter igenom och att just de tolkas som meningsfulla. Vi hör eller ser dem och tar in dem i sinnet. Frågor som skulle utveckla detta i en fördjupad forskning är, hur det kommer sig? Vilken inverkan får det? Vilken nytta skulle vi ha av att bättre förstå dessa specifika betydelser? Varför lägger vi ned så mycket energi på att mobilisera det osynliga? Vilka narrativ formar vår identitet eller ger oss övertygelse och tro? Även existentiella begrepp som liv och död, sorg och kärlek, hopp och förtvivlan blir mer greppbara när de tecknas i formen av en bild. Det kan jag också relatera till efter min undersökning. En bild kan ha en tydlig narrativ avsikt och kan lättare gestalta komplexa ting.

Processen med uppsatsen inleddes med läsning av tidigare forskning inom retorik i allmänhet och den visuella i synnerhet, också semiotik och litteraturvetenskap. Det var oerhört intressant men det fick mig också att tvivla på vad mitt bidrag skulle kunna bli? Allt klokt var redan skrivet och på vilket sätt kunde min frågeställning bli någon ny kunskap? Som bör vara forskningens mål. Det här är förstås bara min första kandidatuppsats, så en ödmjukhet inför såväl hantverket att skriva som att tänka akademiskt är på sin plats. Men hur skulle jag kunna beskriva och teckna fotografiets svärfångade mystik? Orienteringen efter begrepp gjorde upptäckterna mer läsbara. Den essäistiska stilen var ett medvetet val som jag ansåg passa artefakterna och temat. Stundtals kan stilen troligen uppfattas som ett filosoferande som pendlar mellan att vara klar och suggestiv eller målerisk och existentiell. Mitt sinnes bildmässiga reflekterande och nyfikenhet över att se djupare betydelser har präglat skrivandet. Men jag har velat göra det i formen av en dialog med dig som läsare. En meningssökande blick på jakt efter preciserande svar på mångtydighetens komplexitet. I reflekterandet finns också en estetisk dimension som binder samman konst och kunskap. Som Hellspong framhåller angående författarjagets estetiska hållning: ”Vidare har det estetiska också en kognitiv dimension. Ett bevis kan övertyga genom sin skönhet och en teori genom sin enkelhet och symmetri. Kunskapen organiseras i estetiska former.”⁶¹

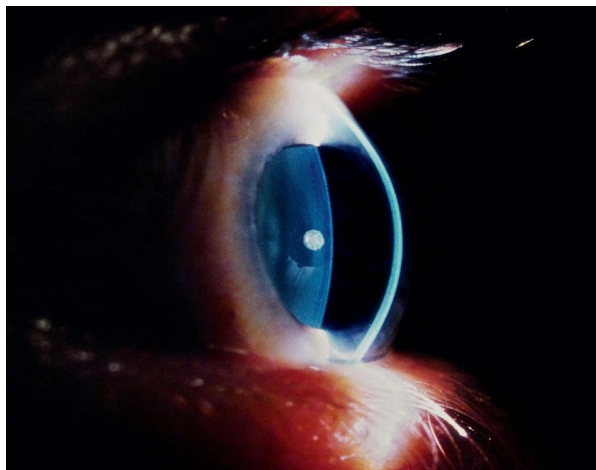
Denna djupdykning i den visuella retorikens estetiska former har givit mig nya reflektioner. Jag har strävat efter att väl motivera mitt synsätt och den retorikteoretiska grunden och med

---

⁶¹ Hellspong, *Berättelser, retorik och medier*, 42.

begreppsorienteringen sökt höja blicken och ha ett brett perspektiv. Fördelen kan vara att jag lyckats håva in flera och skilda iakttagelser i min analys. Nackdelen kan vara att metodavsnittet upplevs som tät och att delar av analysen kan uppfattas som filosofiskt utsvävande. Den fritt sökande blicken har jag strävat efter att förankra väl i metodiken samtidigt som en annan utgångspunkt och en snävare metod kunnat rikta ett skarpare ljus på vissa enskilda fraktioner. Frågan är vad vi vill upptäcka och hur vi tror att vi bäst får syn på det. Utforskandet fortsätter och slutsatserna som kan redogöras för med retorikens principer ger oss åtminstone ett språkligt klagörande. Det verkar finnas djupare liggande och jämförbara likheter, som skapar en ordning eller en form av standardisering men ändå i ett spektrum av gränslös variation.

Det har varit en givande process som gett mig nya perspektiv och fördjupad förståelse. Är den visuella retoriken en gigantisk gåta? Är den en krypterad karta? Jag känner en spirande nyfikenhet över att fortsätta orientera mig i den vindlande labyrint av teoretiska grenar, filosofiska trådar, lingvistiska strömmar, symboliska associationer och språkliga spel som skapar bilden av oändlig kunskap. Retoriken kan vara en guide i det fortsatta sökandet. Men den sista analysen förblir nog ändå något av ett mysterium.

Ett öga sett från sidan. 1966. ©Lennart Nilsson/SPL⁶²

Med vår blick finner vi upptäckter och insikter som utforskandet ger.

---

⁶² "Lennart Nilsson Photography", <https://www.lennartnilsson.com/work/natures-amazing-lenses>.

Käll- och litteraturförteckning

KÄLLOR

Kamera & bild. ”Lennart Nilsson får hederstitel av regeringen”. <https://www.kamera-bild.se/nyheter/foto/fotografer/lennart-nilsson-f-r-hederstitel-av-regeringen>.

Lennart Nilsson Photography, <https://www.lennartnilsson.com>.

Silva Rhetoricae - The Forest of Rhetoric <http://rhetoric.byu.edu/default.htm>, uppslagsord ecphrasis.

Svenska Akademiens ordbok, <https://svenska.se/saob>, uppslagsord metafysik.

SVT, ”Lennart Nilsson om ”Ett barn blir till””, *SVT Nyheter*, 20/5 2010, <https://www.svt.se/kultur/lennart-nilsson-om-ett-barn-blir-till>.

LITTERATUR

Aristoteles. *Retoriken*. Översättning av Johanna Akujärvi. Ödåkra: Retorikförlaget, 2012.

Barthes, Roland. *Mytologier*. Lund: Arkiv förlag, 2007.

Barthes, Roland. *Det ljusa rummet - tankar om fotografiet*. Stockholm: Alfabeta bokförlag, 2017.

Barthes, Roland. *Bildens retorik*. Stockholm: Bokförlaget Faethon, 2016.

Bruhn, Tommy. (RED.) *Berättelser, retorik och medier* *Texter till minne av Sofi Qvarnström*. Lund: Studia Rhetorica Lundensia 5, 2020.

Danius, Sara. *Husmoderns död och andra texter*. Stockholm: Albert Bonniers förlag, 2014.

Fischer, Otto, Mehrens, Patrik, Viklund, Jon. (red.) *Retorisk kritik Teori och metod i retorisk analys*. Ödåkra: Retorikförlaget, 2016.

Hietanen, Mika. Retorikens åtta dimensioner. Källström, Lisa och Sigrell, Anders (red). *Är man två har man alltid en publik: Festskrift till Lennart Hellspong*. Lund: Studia Rhetorica Lundensia, vol. 7, Institutionen för kommunikation och medier. Lunds universitet, 2022.

Karlsson, Petter, Persson, Hasse. *Lennart Nilsson hans livs bilder*. Stockholm: Albert Bonniers förlag, 2002.

Kindeberg, Tina. Pedagogisk retorik Den muntliga relationen i undervisningen, Natur & Kultur, Stockholm, 2011.

Kjeldsen, Jens E. *Retorik i dag Introduktion till modern retorikteori*. Lund: Studentlitteratur, 2008.

Kuypers, Jim. A. *Rhetorical Criticism perspectives in action*. London: Rowman & Littlefield Publishing Group, 2021.

Källström, Lisa. *Pippi mellan världar En bildretorisk studie*. Lund: Studia Rhetorica Lundensia 4, 2020.

Källström, Lisa. Midsommar i sagolandet: Bildretorik och rörelse. *Rhetorica Scandinavica* 78, 2018. <https://www.retorikforlaget.se/midsommar-i-sagolandet-en-bildretorisk-studie/>.

Lindqvist, Janne. *Klassisk retorik för vår tid*. Lund: Studentlitteratur, 2016.

Mral, Birgitte, Gelang, Marie, Bröms, Emelie. *Kritisk retorikanalys*. Ödåkra: Retorikförlaget, 2016.